

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ НА ТОВАРНОМУ СКЛАДІ PECULIARITIES OF CONCLUDING OF CONTRACT OF CUSTODY IN WAREHOUSE

*Демчук А.М.,
старший викладач кафедри цивільного
права і процесу юридичного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки*

У статті проаналізовано різні підходи щодо укладення договору зберігання на товарному складі. Автор акцентує увагу на особливостях укладення договору зберігання на товарному складі.

Ключові слова: договір зберігання на товарному складі, акцепт, оферта, складський документ, складське свідоцтво.

В статье проведен анализ разных подходов к заключению договора хранения на товарном складе. Автор акцентирует внимание на особенностях заключения договора хранения на товарном складе.

Ключевые слова: договор хранения на товарном складе, акцепт, оферта, складской документ, складское свидетельство.

In the article analyzes the various approaches regarding contract of custody in warehouses. The author focuses on the peculiarities of the contract of custody in warehouses.

Key words: contract of custody in warehouses, acceptance, offer, warehouse document, warrant.

Постановка проблеми. Стаття присвячена висвітленню проблеми укладення договору зберігання на товарному складі, а саме питанню про те, чи достатньо видачі лише складського документа для посвідчення укладення договору зберігання на товарному складі, чи необхідним є також укладення окремого письмового документа.

Стан дослідження. Дослідження договору зберігання на товарному складі для сучасного цивільного права України є новим, а тому праць, присвячених вивченню цього питання, вкрай мало. Окремі аспекти застосування положень ЦК України щодо регулювання відносин зберігання на товарному складі аналізували Е.М. Грамацький, О.В. Дзера, А.Р. Домбругова. Разом з тим можна констатувати, що в українській цивільній науці питання щодо особливостей укладення такого договору висвітлювалися лише при коментуванні положень ЦК України; комплексному та системному аналізу в українській науці цивільного права вони не піддавалися.

Виклад основного матеріалу. У процедурі укладення будь-якого договору можливим є виділення окремих юридичних фактів, з якими пов'язані певні правові наслідки. Порядок укладення договору розглядається як визначена правовими нормами юридико-логічна послідовність стадій встановлення цивільних прав і обов'язків, здійснених на основі погоджених дій осіб, звернених назустріч одна одній, виражена в різних способах узгодження змісту договору [2, с. 3].

Договір зберігання на товарному складі, як і будь-який договір, має підпорядковуватися загальним положенням про правочини та основам зобов'язального права щодо порядку його укладення. Водночас укладення цього договору має низку особливостей, зумовлених його правовою природою, суб'єктним складом, сферою застосування та змістом.

Укладення договору зберігання на товарному складі є самостійним першочерговим етапом формування зобов'язальних правовідносин зі зберігання товару, який фактично уособлює правову підставу його виникнення. Дотримання вимог законодавства щодо порядку укладення договору забезпечує його чинність і водночас слугує підставою виникнення правовідносин зі зберігання, після чого настає новий етап, який виражає процес реалізації його суб'єктами відповідних прав та обов'язків, а отже, уособлює стадію виконання договору зберігання.

Відповідно до норми ч. 1 ст. 638 ЦК України договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Звичайно, на порядок укладення договору зберігання на товарному складі поширюються як загальні, так і спеціальні правила цивільного законодавства. Насамперед, йдеться про необхідність досягти взаємоузгодження волі зберігача і поклажодавця.

Будь-який договір укладається за допомогою певних дій сторін договору, нормативно кваліфікованих способами укладення договору. У доктрині права способами укладення договору визнається нормативно врегульована система здійснення суб'єктами дій, через які досягається вільне взаємне узгодження волі сторін договору [2, с. 8].

При цьому має бути дотримане загальне правило про те, що обмін офертою та акцептом має правотворююче значення за умов досягнення згоди з усіх істотних умов договору відповідно до норми ст. 638 ЦК України.

Як загальний, так і спеціальний (окремий) порядок укладення будь-якого договору дозволяє виділити такі стадії: оферта – пропозиція укласти договір і її акцепт – згода укласти договір на запропонованих в оферті умовах. Отже, оферта (від латинського *offere* – пропонувати) є одним з юридичних фактів, який за певних умов породжує правові наслідки для оферента. У ЦКУ не подається

визначення оферти і не здійснюється її розмежування з поняттям запрошення зробити пропозицію укласти договір. Також не зазначається про адресованість оферти конкретній особі. Нормою ч. 2 ст. 638 ЦКУ визначено, що договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною. Зміст оферти визначений нормою ч. 1 ст. 641 ЦКУ: пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною в разі її прийняття. Отже, законодавче визначення оферти розкривається в різних нормах ЦКУ.

У процедурі укладення договору першочергове значення має питання про те, чи є та або інша пропозиція офертою, оскільки її акцепт означає, що оферент стає стороною договору і зобов'язаний виконати те, що запропоновано ним в оферті.

Питанням укладення міжнародного комерційного договору присвячена глава 2 Принципів УНІДРУА. Цим документом оферта визначається як пропозиція про укладення договору, якщо вона достатньо визначена і виражає намір оферента вважати себе пов'язаним у випадку акцепта [14, с. 121].

У різні періоди адресність оферти конкретній особі (особам) оцінювалася по-різному. Так, у свій час Р.О. Халфіна, Ф.І. Гавзе обґрунтовували, що пропозиція не може розглядатися як оферта, якщо в ній не визначено один з істотних елементів договору – його сторона [16, с. 121; 4, с. 92]. О.С. Іоффе, І.Б. Новицький, Л.А. Лунц допускали визнання пропозиції, що адресована невизначеному колу осіб, офертою, якщо з неї випливала воля оферента укласти договір з будь-ким і кожним [7, с. 50; 10, с. 150-152]. У сучасних дослідженнях зазначається, що офертою можливо визнавати достатньо визначену і повну пропозицію, яка виражає волю укласти договір на зазначених у пропозиції умовах з будь-ким, хто відгукнеться [1, с. 171]. Така позиція є слушною з огляду на нові економічні реалії, проголошений принцип свободи договору, який за своєю суттю охоплює свободу вибору контрагента за договором на ринку.

У доктрині права оферту розглядають як адресовану чітко визначеній особі пропозицію про укладення договору, що містить усі істотні умови майбутнього договору, є виявленням згоди оферента бути пов'язаним такими умовами, породжує для оферента обов'язок укласти договір з моменту її отримання вказаною особою та вимагає повного її акцепту [2, с. 3].

Адресованість оферти в науковій літературі нерідко розглядають як адресування (спрямованість) оферти конкретно одній чи кільком особам (конкретним особам) і, як зазначає Р.О. Халфіна, ніколи не може бути «кинута в юрбу» (рос. – «толпу»), адже пропозиція не може розглядатися як оферта, оскільки тут ще не встановлено один з істотних елементів договору – його сторону [16, с. 207].

Враховуючи те, що договір зберігання на товарному складі належить до публічних договорів, доцільно розглянути укладення договору шляхом подання саме публічної оферти.

Науковці висловлювали думки про те, що офертою можна визнавати й пропозицію, яка адресована невизначеному колу осіб, якщо з неї випливає намір оферента укласти договір «з будь-ким і кожним» [10, с. 151-152]. До такої «публічної» оферти може бути віднесено повідомлення в газеті, по радіо чи телебаченню про надання послуг зі зберігання на товарному складі, адреси оферента, з встановленням всіх істотних умов договору та готовності укласти на оголошених умовах договір з будь-ким, хто цього бажає. З точки зору законодавця, жодної різниці між такою публічною офертою і звичайною, адресованою конкретній особі, немає. Незважаю-

чи на це, у нормі ст. 641 ЦК України міститься загальна презумпція про те, що реклама та інші пропозиції, які адресовані невизначеному колу осіб, визнаються лише запрошенням робити пропозиції укласти договір, але не самою офертою.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція М.І. Брагинського, на думку якого «при публічній оферті визначеність пропозиції у взаємовідносинах сторін залежить від характеру пропозиції, а отже, зняти невизначеність повинен той, хто звертається з пропозицією. Якщо він бажає виступити з офертою, йому необхідно прямо висловити це в пропозиції, не примушуючи іншу сторону здогадуватися, що слід розуміти під відповідним повідомленням» [3, с. 198].

С.О. Бородовський пропонує визначати публічну оферту як звернену до необмеженого кола осіб пропозицію про укладення договору, що містить усі істотні умови майбутнього договору, є волевиявленням згоди оферента бути пов'язаним її умовами та вимагає повного й безумовного акцепту [2, с. 3-4].

Тому в публічній оферті необхідно викласти всі істотні умови договору зберігання на товарному складі, щоб зняти невизначеність у самій оферті.

С.М. Бервено за способом узгодження змісту договору пропонує виділяти загальний, спеціальний і судовий порядок укладення договору [1]. Така класифікація способів укладення договорів неоднозначно сприймається в науковій літературі. На підставі аналізу актів спеціального законодавства (зокрема, положень Закону України від 22 грудня 1995 р. (в редакції Закону від 17 березня 2006 р. «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб») [12] О.С. Яворська робить висновок, що рішення суду може бути завершальним юридичним фактом укладення договору. Але така процедура, яка є винятком із загального правила про укладення договорів, на її думку, не дає підстав стверджувати про існування окремого судового порядку укладення договорів [17, с. 164-165].

Договір зберігання на товарному складі слід віднести до договорів, яким притаманний згідно з класифікацією, запропонованою С.М. Бервено, спеціальний порядок укладення. Так, згідно з нормою ч. 3 ст. 957 ЦК України, договір зберігання на товарному складі укладається в письмовій формі. Така форма договору зберігання на товарному складі вважається дотриманою, якщо прийняття товару на товарний склад посвідчене складським документом. Схожа норма міститься у ч. 3 ст. 26 Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні», відповідно до якої договір складського зберігання зерна укладається в письмовій формі, що підтверджується видачею власнику зерна складського документа.

С.О. Бородовський обґрунтовує способи укладення договорів за характером формування волевиявлення, підтримуючи позицію О.А. Беяневича, та виділяє неконкурентний і конкурентний способи їх укладення [2; 5, с. 126-127]. Беручи до уваги цю класифікацію, договір зберігання на товарному складі укладають неконкурентним способом, адже суб'єктний склад майбутнього договору підтверджується адресованістю оферти конкретному суб'єкту.

За ступенем свободи волевиявлення договори можуть бути поділені на ті, що укладаються на основі вільного волевиявлення, та ті, що укладаються в обов'язковому порядку. Досліджуваний договір укладається на основі вільного волевиявлення, адже сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству. Законодавець виходить із презумпції права будь-якої особи укласти договір на основі вільного волевиявлення, якщо інше не впливає через пряму вказівку закону або сутність зобов'язання, порожнюваного договором.

Отже, узагальнивши класифікацію способів укладення договорів, можна віднести договір зберігання на товарному складі до таких, який укладається в спеціальному порядку неконкурентним, вільним способом.

У результаті укладення договору виникає договірне правовідношення, змістом якого є взаємні права та обов'язки товарного складу і покладавача. З цього моменту на відносини сторін поширюється дія норм закону, інших актів цивільного законодавства, що стосуються договору зберігання на товарному складі.

При укладенні договору зберігання на товарному складі застосовуються типові форми [11]. Типові договори є, передусім, уніфікованим засобом, що забезпечує однакове оформлення конкретних договірних відносин зберігання на товарному складі для всіх учасників правовідносин. Крім того, типовий договір – це своєрідний нормативно-правовий акт, який часто заповнює правове регулювання певної сфери договірних відносин через недостатнє врегулювання їх актами вищої юридичної сили.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2003 р. № 510 затверджено типовий договір складського зберігання зерна [13]. Однак типовий договір зберігання на товарному складі застосовується лише для зберігання встановленого товару, а саме – для зерна, для інших видів товарів типового договору законодавчо не встановлено. Укладення договору зберігання на товарному складі можливо охарактеризувати як договір приєднання. Таким чином, формалізуються істотні умови договору та забезпечуються рівні умови для всіх учасників договірних відносин.

Договір є вагомим соціальним регулятором відносин між сторонами, тому велике значення має належне його оформлення. Під час укладення договору зберігання на товарному складі зберігач видає на підтвердження прийняття товарів покладавачеві один із таких складських документів: подвійне або просте складське свідоцтво, складську квитанцію. Зазначені документи підтверджують укладення договору зберігання, а також прийняття товару на склад.

Згідно з нормою ст. 957 ЦК України укладення окремого договору зберігання на товарному складі не є обов'язковим, якщо на підтвердження прийняття товару на зберігання видано один зі складських документів. На наш погляд, дана позиція вимагає уточнення. Річ у тому, що не у всіх випадках складський документ може замінити сам договір зберігання на товарному складі. Норма частини 3 ст. 957 ЦК України прямо вказує, що складський документ посвідчує не тільки укладення договору, а й передання товару на склад, тобто в цьому випадку можна говорити про дотримання форми укладення лише при укладенні реального договору зберігання на товарному складі. Виникає питання: як слід врегулювати відносини сторін за договором зберігання на товарному складі, в якому йдеться про обов'язок зберігача прийняти річ на зберігання в майбутньому. У цьому випадку слід керуватися ч. 1 ст. 937 ЦК України, яка закріплює обов'язкове укладення в письмовій формі консенсуального договору зберігання на товарному складі. Таким чином, укладаючи консенсуальний договір зберігання на товарному складі, обов'язково його оформляти у вигляді окремого письмового документа. У разі ж укладення реального договору зберігання на товарному складі укладати окремий письмовий документ, що підтверджує факт укладення договору і його умови, не потрібно – достатньо видачі складського документа.

Необґрунтовано ототожнювати товаророзпорядчий документ (складське свідоцтво) з самим договором. О.Г. Неверов вважає, що товаророзпорядчі документи й є договорами, його позиція ґрунтується на наступному: «за своєю правовою природою цінні папери втілюють у собі

майнові права вимоги, тоді як товаророзпорядчі документи є договором. Тому при передачі цінних паперів, за загальним правилом, до нового кредитора переходять тільки відповідні права вимоги до боржника, а передача товаророзпорядчого документу тягне перехід не лише прав, але й обов'язків, які базуються на договорі, що втілюється в самому розпорядчому документі» [9, с. 51].

З огляду на таку позицію виникають наступні питання:

- яким чином до договору - інституту зобов'язального права можуть застосовуватися правила про цінні папери;

- що вважатиметься істотними умовами такого договору.

Основною постає проблема передачі прав за таким договором, яка фактично зводиться до простої передачі самого документу, а правостановлююче значення матиме напис, здійснений однією зі сторін цього договору на користь іншої особи. Подібний висновок суперечить як чинному цивільному законодавству, так і основним положенням цивілістичної доктрини.

На момент видачі товаророзпорядчих документів між сторонами вже існують договірні відносини. Для отримання товаророзпорядчого документу як мінімум необхідно вчинити певні дії з передачі товару особі, що видає товаророзпорядчий документ. Відсутність товаророзпорядчого документу не позбавляє особу, що передала товар перевізникові або товарному складу, права вимагати повернення цього товару.

Подібної думки дотримується А.О. Котелевська: «Невірно, на наш погляд, говорити про подвійну природу складських свідоцтв – як товаророзпорядчих документів і як форми договору, адже складське свідоцтво є не формою договору, а доказом наявності договірних відносин і конкретних умов договору [8, с. 13].

Також Ф.А. Гудков звертає увагу на різницю форми договору і складського свідоцтва: «Ототожнювати складські свідоцтва з договором не можна. Свідоцтво зовсім не замінює собою договір і не тотожне такому документу». Істотна відмінність форми договору від складського свідоцтва, так само як і від іншого товаророзпорядчого паперу, полягає в основній правовій функції товаророзпорядчих документів [6, с. 142].

Підтримуючи позиції науковців, можна прийти до висновку про те, що складські свідоцтва не є формою договору і ототожнювати їх з договором неможливо. Письмова форма договору є фіксацією його умов, гарантує домовленість сторін договору і можливість вимоги належного виконання умов, обумовлених контрагентами.

У свою чергу, правовий зміст товаророзпорядчого паперу зводиться не до простої фіксації умов договору, що є основою видачі цього документу, а полягає в можливості розпоряджатися товаром без його фізичного переміщення. Крім того, подвійне складське свідоцтво, так само як і просте, засвідчуючи укладення договору зберігання на товарному складі, не може повністю його замінити, оскільки повністю всі умови цього договору не

можуть бути зафіксовані його бланком, виходячи із законодавчого визначення реквізитів складського свідоцтва. Тому при укладенні договору зберігання на товарному складі доречно рекомендувати контрагентам окремо укладати договір у письмовій формі і видачу подвійного або простого складського свідоцтва [15, с. 81].

Відповідно до положень ЦКУ договір зберігання на товарному складі має бути укладений у письмовій формі. Як відомо, договір у письмовій формі може бути укладений як у формі єдиного документу, так і у формі обміну документами за допомогою поштового, телеграфного, телетайпного, телефонного, електронного й іншого зв'язку. Письмова форма договору зберігання на товарному складі вважається дотриманою, якщо прийняття товару на склад засвідчене складськими документами. Складськими документами ЦКУ називає подвійне складське свідоцтво, просте складське свідоцтво і складську квитанцію.

Висновки. Укладення товарним складом і покладавцем договору зберігання на товарному складі як окремого документа разом з оформленням і видачею складського документа все ж таки є доцільним з таких причин.

По-перше, під час повернення покладавцеві товару він повинен повернути товарному складу виданий йому складський документ (ст. 966 ЦК України). Таким чином, у випадку, якщо вже після повернення товару покладавець виявить дефекти або нестачу, що виникли в період зберігання, за відсутності складського документа йому буде проблематично довести в суді сам факт і умови укладення договору. Можливим способом захисту інтересів покладавця в цьому випадку є збереження копії складського свідоцтва, засвідченої печаткою та підписом уповноваженої особи зберігача.

По-друге, товарний склад разом із послугами зі зберігання може надавати також й інші, пов'язані зі зберіганням послуги. У складському ж свідоцтві або квитанції неможливо зазначити обов'язки товарного складу щодо надання покладавцеві тих чи інших послуг, окрім зберігання.

По-третє, у договорі зберігання на товарному складі можуть бути передбачені додаткові умови, які недоцільно було б включати в складський документ, наприклад: умови щодо особливостей зберігання товарів, обов'язок товарного складу надавати регулярний звіт покладавцеві й ін.

На практиці може виникнути питання, чи укладено договір зберігання на товарному складі, якщо товар на склад був переданий, але складського документа особі, що передала товар на зберігання, не було видано. Оскільки в законі немає вказівки, що недотримання письмової форми договору веде до його недійсності, слід керуватися загальними правилами, що їх передбачено в нормі ст. 218 ЦК України. Суть їх полягає в тому, що недотримання письмової форми договору тягне за собою неможливість посилання на показання свідків у разі виникнення спору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бервено С.М. Проблеми договірного права України : монографія / С.М. Бервено. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
2. Бородавський С.О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Бородавський Станіслав Олександрович ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 193 с.
3. Брагинский М.И. Договорное право. Книга первая: Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – Изд. 3-е стер. – М. : Статут, 2001. – 848 с.
4. Гавзе Ф.И. Социалистический гражданско-правовой договор. – М.: Госюри- здат, 1972.
5. Господарський договір та способи його укладення : навч. посіб. / Беяневич О.А – К. : Наук. думка, 2002. – 278 с.
6. Гудков Ф. Назначение складского свидетельства // ЭЖ – Юрист. 2006. № 11. – С. 142
7. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
8. Котелевская А.А. Договор складского хранения и особенности правовой природы складских свидетельств // Журнал российского права. - 2006. - № 3. – С. 13.
9. Неверов О.Г. Товарораспорядительные документы в торговом обороте [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Неверов О.Г. – М., 2001. – 182 с.

10. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательстве / И.Б. Новицкий, Л.А. Лунц, – М. : Госюриздат, 1950. – 416 с.
11. Офіційні типові форми договорів / уклад.: Р.О. Стефанчук, М.О. Стефанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 640 с.
12. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 14. – Ст. 118.
13. Про забезпечення сертифікації зернових складів на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, запровадження складських документів на зерно : Постанова Кабінету Міністрів України № 510 від 11 квітня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 16. – Ст. 706.
14. Функ Я.И. Право международной торговли: договоры международной купли-продажи товаров и международного торгового посредничества. В 3 кн. Кн.2 Частноправовая унификация международной купли продажи товаров. – Мн.: Дикта, 2005. – С. 121.
15. Хайбрахманов Р.Р. Двойное складское свидетельство как ценная бумага [Текст] : Дисс. ... канд. юрид. наук. / Хайбрахманов Р.Р. - М., 2009. – 177 с.
16. Халфина Р.О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве / Халфина Р.О. ; отв. ред. Можейко В. Н. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 239 с.
17. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 720 с.